

УДК 374.015.31:316.42 – 053.5/6 (477) «1920/1950» (045)

ІСТОРИЧНА ПЕРІОДИЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (20-ті – 50-ті рр. ХХ ст.)

В. А. Клімчук

У статті автор торкається проблеми періодизації історико-педагогічного процесу в Україні у 20-ті – 50-ті роки ХХ ст. Проаналізовано напрацювання науковців щодо вивчення порушеної проблематики. Виявлено відсутність дослідження періодизації розвитку ідей соціального виховання дітей у діяльності позашкільних закладів освіти у 20-ті – 50-ті роки ХХ століття в науковій літературі. На основі системного підходу автором визначено критерії періодизації досліджуваного процесу, що дало можливість виділити та обґрунтувати три етапи розвитку ідей та накопичення досвіду соціального виховання дітей у позашкільних закладах освіти в Україні в 1920 – 1959 рр. ХХ ст.

Ключові слова: соціальне виховання, періодизація, позашкільні заклади освіти, ідеологізація, концепція.

Постановка проблеми. Сьогодні наша держава переживає унікальний період свого становлення і розвитку в умовах постійного реформування, яке охоплює такі сфери суспільного життя як: економіку, науку, культуру, ідеологію освіти і виховання підрастаючого покоління з метою забезпечення сталого духовного та культурного розвитку українського народу, підняття рівня освіти до світових стандартів. Усе зазначене стосується й педагогіки та її складової – історії педагогіки: триває процес вивчення історико-педагогічних знань, розширення джерельної бази, формування нових напрямів досліджень, зокрема і змісту соціального виховання дітей в умовах актуалізації процесу розвитку духовності особистості та суспільства у цілому. У зв'язку з цим набувають актуальності наукові розвідки історіографічного характеру, з метою упорядкування досвіду соціального виховання підрастаючого покоління у культурно-дозвілєвій сфері та таких її важливих осередках, як позашкільні заклади освіти. Наголосимо, що період 20-х–50-х років ХХ століття відзначається особливим розмаїттям накопичених у цьому напрямі ідей, що пов'язано із революційно-трансформаційними зрушеннями того часу, які стали фундаментом для розвитку педагогічної думки,

експериментування і новаторства, застосування творчого підходу до педагогічних явищ.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми соціального виховання дітей на різних етапах розвитку суспільства досліджували автори, які розглядали періодизацію виховання особистості та соціального виховання підрастаючого покоління досліджуваного періоду у різних регіонах України (М. Галів, Н. Дмитришина, В. Маштакова, І. Можарівська, К. Каліна, С. Кікто, Г. Свиридова, Ж. Стельмашук, Л. Левицька) та наукові праці, що стосуються обґрунтування періодів роботи системи позашкільної освіти та інших закладів, що здійснювали соціальне виховання в Україні у ХХ ст. (А. Гуцол, О. Биковська, О. Белошицький, В. Вербицький, О. Гудовсек, О. Ільченко, Н. Останіна, О. Кравченко, О. Мкртічян, О. Наровлянський, Т. Цвірова), відзначимо, що питання історичної періодизації процесу соціального виховання дітей у позашкільних закладах освіти у 20-ті – 50-ті рр. ХХ ст. не втрачає своєї актуальності.

Зважаючи на необхідність включення до вітчизняного наукового обігу об'єктивно достовірної інформації щодо здійснення соціального виховання дітей в закладах позашкільної освіти в Україні у 20-ті–50-ті рр. ХХ ст., **мета статті** полягає в обґрунтуванні етапів розвитку ідей та накопичення досвіду соціального виховання дітей у діяльності позашкільних закладів освіти досліджуваного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочинаючи обґрунтування етапів, відзначимо, що аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати про відсутність цілісного дослідження з виділеного нами історичного періоду та єдиного підходу до періодизації історіографії досліджуваної проблеми. Проте існують дослідження достатньо близькі до порушеної нами проблематики, де визначені етапи, які можуть стати орієнтиром для проведення історичної періодизації процесу соціального виховання дітей у позашкільних закладах освіти у 20-ті – 50-ті рр. ХХ ст.

Це, зокрема, кандидатська робота В. Маштакової (2011 р.), яка, досліджуючи проблему розвитку соціального виховання на Слобожанщині (XIX – початок ХХ ст.), обґрунтувала три періоди вивчення даної тематики: дореволюційний, радянський і пострадянський [10, с. 9]. У роботі В. Балахтар (2010 р.) «Педагогічні засади організації дозвілля дітей та підлітків у системі позашкільної освіти в Україні (1960-1991 рр.)» виділено три етапи: 1960-1972 рр.; 1973-1984 рр. та 1985-1991 рр. [1, с. 9-10]. У науковій праці О. Мкртічян (2007 р.) «Організація соціально-педагогічної діяльності в позашкільних закладах України (20-80 рр. ХХ ст.)» виокремлено такі етапи: 20-30-ті рр. ХХ ст. – становлення системи соціально-педагогічної діяльності в позашкільних установах

Україні; 40-50-ті рр. ХХ ст. – емпіричний етап розвитку системи соціально-педагогічної діяльності в закладах позашкільного типу; 60-80-ті рр. – удосконалення системи соціально-педагогічної діяльності в позашкільних установах ХХ ст. [11, с. 9-12].

Дослідник проблем формування характеру особистості в історії розвитку української педагогічної думки (60-ті роки ХІХ - 60-ті роки ХХ ст.) М. Галів (2007 р.), охоплюючи, зокрема, досліджувані нами роки, виділив такі періоди – 1860 – 1910-ті рр. – становлення характерологічної проблематики в українській педагогіці; 1920 – 1930-ті рр. – нерівномірність педагогічної уваги до проблеми виховання характеру особистості в різних українських землях; 1940 – 1960-ті рр. – зростання й спад зацікавленості проблемою формування характеру в українській радянській і діаспорній педагогіці [5, с. 15-16].

Безпосередньо періодизації досліджуваної нами проблеми присвячено дисертацію С. Головка (2006 р.) – «Розвиток ідей гуманістичного виховання учнів молодшого та підліткового віку засобами музики у творчій спадщині вітчизняних педагогів (ХХ – початок ХХІ ст.), який виокремлює два основні періоди – 20-ті – перша половина 50-х років ХХ ст. і друга половина 50-х – середина 80-х років ХХ ст. [6, с. 95-105].

У межах нашого дослідження цікавою є й періодизація Р. Новгородського, який, дослідивши проблему соціалізації особистості в педагогічній теорії і практиці України в 20-ті роки ХХ століття, виділив два підетапи, частково розглядаючи досліджуваний нами період, – (1920–1924 рр.) – збереження відносної свободи наукової думки; другий (1924–1931 рр.) – утвердження класово-партійного підходу до педагогічної науки, встановлення партійної цензури та контролю над закладами освіти й науки [12, с. 12-13].

Враховуючи доробок вчених та зважаючи на специфіку соціального виховання дітей у позашкільних закладах освіти, нами було визначено такі критерії періодизації досліджуваного процесу: по-перше, стан соціально-економічного розвитку українського суспільства; по-друге, аналіз провідних ідей дослідників та науковців щодо соціального виховання і дозвілля; по-третє, наявність та зміст нормативно-правових документів; по-четверте, інтенсивність утворення й розвитку різноманітних закладів і об'єднань для проведення вільного часу дітей, а також розвитку системи закладів позашкільної освіти. На основі зазначених критеріїв нами обґрунтовано періодизацію процесу соціального виховання дітей у позашкільних закладах освіти у 20-ті – 50-ті рр. ХХ ст. у єдності трьох етапів:

1-й етап – 1920 р. – 1935 р.: обґрунтування концепції соціального виховання дітей у позашкільних закладах освіти. Вибір верхньої межі даного етапу визначається нами з 1920 р., коли в Україні остаточно встановлюється радянська влада, і сягає середини 30-х рр. – часу, до якого українська освітня політика зберігала свою відносну незалежність. Початок досліджуваного періоду ознаменувався надзвичайно складними та суперечливими соціально-економічними умовами соціального виховання підростаючого покоління. Проте, саме події 20-тих років ХХ століття стали своєрідним поштовхом для створення та розвитку унікальної системи соціального виховання в Україні. Було встановлено, що у досліджуваній період Україна проводила чіткий і послідовний курс, спрямований на формування державної політики в галузі народної освіти, на виховання нової генерації. Саме з 20-тих років ХХ ст. розпочалась розробка педологічних досліджень, які були інноваційними для того часу. Основними тенденціями створення й діяльності позашкільних закладів у 20-ті – середина 30-х рр. ХХ століття визначалися соціальний захист дітей, їх оздоровлення, боротьба з безпритульністю, ліквідація неписьменності, забезпечення культурно-освітнього розвитку, організація суспільно-корисної праці й змістовного дозвілля. Доведено, що радянський етап докорінно змінив ідеологічний напрям розвитку і позашкільної освіти у контексті припинення діяльності культурно-освітніх товариств і організацій з виразною національно-патріотичною спрямованістю; заміни християнських і національних виховних цінностей атеїстичними й колективістськими принципами більшовицької ідеології; централізації керівництва позашкільною освітою та її повного підпорядкування політичним органам влади.

У цей час на розвиток ідей соціального виховання дітей у позашкільних закладах освіти у 20-ті – 30-ті рр. ХХ ст. вплинули ідеї українських учених розроблені у контексті педологічної теорії (В. Арнаутов, А. Володимирський, А. Готалов-Готліб, О. Залужний, А. Макаренко, Я. Мамонтов, С. Моложавий, В. Протопопов, Я. Різник, Я. Ряппо, С. Сірополко, Я. Чепіга та ін.). За характеристикою сучасної дослідниці Л. Штефан [14], до найбільш актуальних проблем у русі розвитку ідей соціального виховання на означеному етапі, належали: обґрунтування методології педагогіки з урахуванням тенденції ідеологічного розвитку суспільства (М. Григор'єв); дослідження дитинства як соціального явища (О. Попов); розробка концепції перевиховання неповнолітніх правопорушників і їх місце відповідних закладів в системі соціального виховання (С. Мухіна); створення системи допомоги соціально занедбанам школярам (Н. Велецька); виховання підростаючого покоління

для суспільства, через суспільство і силами суспільства (І. Соколянський) та інші.

З'ясовано, що з 1924 року в країні утверджується класово-партійний підхід до педагогічної науки та практики, здійснюється зміщення акцентів із вивчення окремої особистості на вивчення впливу на особистість «соціально-класового середовища», організації та діяльності дитячого колективу, питання дитячої праці, класової дисципліни, розвитку дитячого і молодіжного комуністичного руху. Колектив, забезпечуючи різні форми спілкування, розглядався як основний осередок формування соціально значущих якостей особистості (О. Залужний), основною сферою соціалізації визнавалася предметно-перетворювальна діяльність (праця), спрямована на розширення та примноження соціальних зв'язків індивіда із зовнішнім світом (О. Музиченко, Я. Чепіга). У зв'язку з цим перебудовується організація навчально-виховного процесу у закладах освіти (комплексні програми, Дальтон-план, бригадно-лабораторний метод) [14, с. 13].

Дослідницею Л. Гребінь з'ясовано, що 1920 р. став дуже важливим роком в історії педагогіки України, адже саме у цей час у місті Харкові на Першій Всеукраїнській нараді з освіти, було ухвалено «Схему народної освіти УСРР», у відповідності з якою створювалися навчальні заклади двох типів: установи соціального виховання дітей до 15 років та професійно-технічні школи з дво- та трирічним терміном навчання. З цього моменту УСРР мала власну систему освіти, відмінну від Російської. Також у 1920 р. Народний комісаріат освіти (Наркомос) України видав «Декларацію про соціальне виховання дітей», а з 1921 р. по 1928 р. Наркомос щорічно видавав спеціальні «Порадники соціального виховання дітей», у яких надавалися поради з організації виховання [7, с.19-21].

Продовжуючи розгляд нормативно-правових актів, що стосуються першого етапу нашого дослідження, варто згадати Постанову ЦК РКП(б) від 24 липня 1925 р. «Про піонерський рух», в якій підкреслювалось, що дитячі сільськогосподарські гуртки, гуртки юних натуралістів мають діяти в єдиному руслі з піонерами і комсомолом. У 1926-1929 рр. проводилася значна робота з гуртками юнатів, котрі організовувались у школах, клубах юних піонерів. Багато уваги приділялось зміцненню матеріальної бази станцій юних натуралістів. У липні 1928 р. Політбюро ЦК КП(б) України обговорює питання і приймає Постанову про стан і перспективи загального навчання, в якій ставляться вимоги наблизити школу до умов і потреб трудового життя, сприяти розвитку гуртків юних натуралістів. 1930 рік. В Україні працює 675 гуртків юнатів, у яких навчається і займається корисними справами майже 17 тисяч дітей. Функціонує вісім

станцій юнатів [3, с. 12-15]. Нормативні документи 20-х рр. («Декларація про соціальне виховання дітей», «Кодекс законів про народну освіту в УРСР», «Порадник соціального виховання», «Програма єдиної трудової школи») визначали форми реалізації взаємозв'язку естетичного та морального виховання (організація гуртків, політичних клубів, громад).

2-й етап – 1936 р. – 1945 р.: перегляд концепції соціального виховання дітей у позашкільних закладах освіти в умовах загострення ідеологічної кризи усередині тоталітарної радянської держави, до складу якої входила у цей час Україна, та зовнішнього військового протистояння. Вибір верхньої межі даного етапу визначається нами з 1936 р., коли, за твердженням сучасних дослідниць В. Григоренко та О. Рассказової [8, с. 218-219], ідеї соціального виховання особистості, обґрунтовані у межах педології та досвід, накопичений у роботі шкільних педологів, були визнані шкідливими для радянського суспільства. Нижня межа етапу – травень 1945 року – позначається закінченням військових подій (Друга Світова війна) на території України.

На початку досліджуваного етапу стан соціально-економічного розвитку українського суспільства визначався посиленням ідеологічного тиску на усі його сфери. М. Богуславський зазначає, що у цей час освітня політика чітко підпорядковується партійному керівництву і особисто голові держави І. Сталіну. Так, у першій половині 30-х років виходить комплекс партійних настанов написаних у жорсткому, гранично тоталітарному стилі, автором яких був безпосередньо І. Сталін [2, с. 108-109]. У 1936 році Політбюро ЦК ВКП(б), обговоривши питання «Про педологічні перекирчування в системі Наркомосу», ухвалило рішення про підготовку партійної постанови, яка містила пропозиції ліквідувати ланку педологів в школах, скасувати їх професійну підготовку, вилучити педологічні підручники та засудити у пресі теоретичні ідеї педологічної науки [8, с. 221].

Цілісність етапу підкреслюється послідовністю державної політики у напрямі соціального виховання дітей у позашкільних закладах, де зазначені вище тенденції 30-х рр. ХХ ст. продовжувалися, закріплювалися і певною мірою логічно завершувалися у військові роки у вигляді реформи навчально-виховного процесу у системі освіти, реалізація якої забезпечила наближення закладів освіти усіх типів до усталеної тільки у 50-тих роках ХХ століття моделі так званої «сталінської гімназії». Так, за твердженням М. Богуславського «основні контури та спрямованість тих змін, які відбулися в 40-ві роки, вже були сформульовані в матеріалах спланованої, але не реалізованої реформи школи 1939-40-х років» [2, с. 136-137].

Під впливом зазначеної освітньої політики відбувався розвиток провідних ідей дослідників та науковців щодо соціального виховання дітей у період дозвілля. У цей час спостерігалася певна «поліфонія» ідей у вітчизняній освіті (М. Богуславський) що виявлялася у розгортанні доволі педагогічних дискусій між прихильниками прогресивних виховних концепцій створених на попередньому етапі (П. Блонський, А. Калашников, М. Крупеніна, А. Пінкевич, М. Пістрак, С. Рубінштейн, В. Шульгін,) та педагогами-ідеологами радянської влади (Н. Гончаров), внаслідок чого відбулося остаточне закріплення чітких комуністичних ідеологічних орієнтирів соціального виховання дітей у закладах позашкільної освіти. Серед педагогів нового покоління увагою до питань соціального виховання дітей та молоді відзначалися І. Каіров, І. Огородников, Н. Скаткін.

Характеризуючи інтенсивність утворення й розвитку різноманітних закладів і об'єднань для проведення вільного часу дітей, а також розвитку системи закладів позашкільної освіти на другому етапі, посилюючись на Т. Цвірову, наголосимо, що зазначений етап характеризувався масовим відкриттям по всій країні позашкільних закладів нового типу – палаців та будинків піонерів і жовтень (комплексних закладів) та профільних закладів різних типів, які створювалися у зв'язку із необхідністю вирішення питання організації дозвілля дітей і підлітків та їх всебічного розвитку. Однак, на цьому етапі відбувалася політизація, заорганізованість виховної роботи з боку органів НКО, ВЛКСМ. У зазначений період головним завданням школи було навчання, тому завдання виховання підростаючого покоління покладалося на позашкільні заклади. Відповідно до цього був прийнятий план створення мережі позашкільних закладів на другу п'ятирічку (з 1934 р.) [13, с. 9-15].

Другий етап розвитку ідей та накопичення досвіду соціального виховання дітей у діяльності позашкільних закладів освіти досліджуваного періоду відзначався створенням перших суспільних профільних позашкільних закладів, що сприяло залученню більшої кількості дітей до технічної діяльності; уніфікаційними процесами в українській системі освіти, що зумовило зміну освітньої політики з професіоналізації на політехнізацію (О. Белошицький); почали створюватись перші дитячі технічні та сільськогосподарські станції у Харкові, Одесі, Дніпропетровську, Києві, які проводили роботу із залучення школярів до практичної сільськогосподарської праці на колгоспних ланах, присадибних і пришкільних ділянках і в близькому довіллі [3, с. 16].

Отже, до 1941 р. в Україні в основному вже склалася розгалужена державна й суспільна мережа позашкільних закладів, що давало

можливість розвивати здібності та інтереси дітей. У цей час в позашкільній роботі було обґрунтовано систему принципів соціального виховання підростаючого покоління, яка включала в себе комуністичну ідейність, цілеспрямованість, зв'язок виховання з життям, працею, практикою соціалістичного будівництва; виховання в колективі та через колектив, послідовність, систематичність, єдність і безперервність виховних впливів; відповідність виховання віковим та індивідуальним особливостям дітей та підлітків, гуманістичну спрямованість. У цей період визначились основні напрями виховної роботи в позашкільних закладах: політико-виховний; технічно-виробничий; науково-дослідницький; військово-патріотичний; фізкультурно-спортивний; організаційно-дозвіллевий; екскурсійно-туристський; художньо-естетичний. Змістом виховної роботи було задоволення запитів дітей та підлітків у галузі науки, техніки, сільського господарства, організація змістовного й цікавого дозвілля [13, с. 10-14]. Серед здобутків другого етапу – створення у роки війни (1943) Академії педагогічних наук і перших науково-дослідницьких інститутів, що забезпечувало чіткий контроль державою розвитку педагогічної науки, але, разом з тим, створювало можливість для формування нового покоління вчених-педагогів [2, с. 137-138].

3-й етап – 1946 р. – 1959 р.: усталення концепції соціального виховання дітей у позашкільних закладах освіти в умовах післявійськової відбудови та початку «хрущовської відлиги». Вибір верхньої межі даного етапу визначається у зв'язку з початком післявійськового періоду, що характеризувався активізацією та посиленням державної регламентації соціально-економічного та освітньо-культурного життя. Це досягалося через затвердження на основі Закону «Про п'ятирічний план відбудови та розвитку народного господарства СРСР на 1946 – 1950 рр.» та Закону «Про відбудову народного господарства України», низки дій щодо відбудови народного господарства. Реалізація першого з п'ятирічних планів була розпочата у 1946 р., що значно вплинуло на концепцію соціального виховання дітей у позашкільних закладах. Нижня межа пов'язана із закінченням досліджуваного періоду. Крім того у 1954-55 рр. намітився новий освітній курс, що знайшов своє втілення в «Законі про зв'язок школи із життям» 1958 року, а також у хрущовській реформі освіти. За оцінкою М. Богуславського [2], це була спроба знову провести зміну парадигми повернути в якості домінуючої «трудова школа» 20-х рр. XX ст.

Третій етап позначився початком післявоєнного відновлення мережі позашкільних закладів освіти й на теренах усього СРСР, і на території України. Радянська система позашкільних закладів освіти свого сталого розвитку почала набувати в період після Другої світової війни. Сучасна

дослідниця А. Гуцол наголошує, що першочерговим завданням партійно-державного апарату після Великої Вітчизняної війни було оздоровлення дітей, тому в цей час велика кількість нормативно-правових актів стосувалися розширення мережі піонерських таборів, а також покращення якості туристсько-краєзнавчої та фізкультурно-спортивної роботи. У повоєнний час вийшли нормативні документи, які стосувалися вдосконалення роботи позашкільних установ з боротьби з дитячою бездоглядністю та злочинністю [9, с. 9-12].

Характеризуючи провідні ідеї дослідників та науковців щодо соціального виховання дітей у сфері дозвілля зазначеного етапу, М. Богуславський, відзначає, що підручники з педагогіки того часу також, в основному, цитували і коментували партійну лінію в освіті. Однак і в руслі парадигми «школа навчання» в кінці 40-х років був створений ряд актуальних для нашого часу робіт, присвячених розвитку пізнавальної активності і самостійності школярів, формуванню патріотизму. Якщо судити в цілому про ідейну основу тодішньої системи освіти, то вона являла собою симбіоз дореволюційних педагогічних думок і марксистсько-ленінсько-сталінських установок [2, с. 137]. Саме в цей час відбулася кардинальна зміна освітньої парадигми, радянська педагогіка взяла курс на гуманізацію навчання, у зв'язку з чим перед педагогами було поставлено виховні завдання, які на тривалий час визначили зміст роботи позашкільних закладів освіти [9, с. 11].

У 50-ті рр. XX ст. розроблялися організаційні основи позакласної виховної роботи, яка мала на меті формування творчої особистості, включала роботу клубів, створення єдиної сітки (у школі) гуртків, факультативів, що мали задовольнити різноманітні запити і потреби учнів. Серед важливих завдань позакласної виховної роботи у напрямі формування творчої особистості підлітка були такі: прищеплення навичок самостійної дослідницької діяльності, розвиток ініціативи, залучення творчих підлітків до проведення наукових досліджень. У 1946 – 1966 рр. найбільш поширеними формами позакласної виховної роботи з підлітками були різноманітні гуртки [4, с. 9-11].

Матеріально-технічна база позашкільної освіти в 1946 – 1958 рр. знаходилася у важкому становищі й потребувала відновлення. Поряд з державним фінансуванням у той час виникає інститут шефства. Урядові постанови зобов'язували підприємства надавати матеріальну допомогу закладам освіти, що згодом стало поширеною практикою. Переважна більшість промислових підприємств, шахт, заводів Луганської і Донецької областей на добровільних засадах упроваджували шефську роботу, що передбачало не тільки матеріальну допомогу, але й участь у вихованні

дітей. Значною статтею доходів позашкільних установ було надання платних послуг: платні гуртки й секції, продаж квитків на концерти самодіяльності і т.п. У 1946 – 1958 рр. превалювало державне фінансування й шефська допомога [9, с. 9-12].

Висновки. У цілому, проведений нами науковий пошук забезпечив обґрунтування змісту етапів розвитку ідей та накопичення досвіду соціального виховання дітей у діяльності позашкільних закладів освіти у 20-ті-50-ті рр. XX ст., з урахуванням визначених нами критеріїв (стан соціально-економічного розвитку українського суспільства, аналіз провідних ідей щодо соціального виховання і дозвілля, наявність та зміст нормативно-правових документів, інтенсивність утворення закладів для проведення вільного часу дітей, а також розвитку системи закладів позашкільної освіти). На основі зазначених критеріїв нами обґрунтовано такі етапи соціального виховання дітей у позашкільних закладах освіти у 20-ті – 50-ті рр. XX ст.: 1-й етап (1920 р. – 1935 р.): обґрунтування концепції соціального виховання дітей у позашкільних закладах освіти - на якому створюються позашкільні установи, в основному комплексного, багатопрофільного спрямування, головним завданням яких було соціальне виховання населення. 2-й етап (1936 р. – 1945 р.): перегляд концепції соціального виховання дітей у позашкільних закладах освіти в умовах загострення ідеологічної кризи усередині тоталітарної радянської держави та зовнішнього військового протистояння. В цей час, поряд з комплексними навчальними закладами, розпочинається створення профільних позашкільних навчальних закладів та піонерських таборів. Основним завданням позашкільної освіти стає комуністичне виховання, а також допомога школі. Робота з дорослими практично зникає з пріоритетів позашкільної освіти. 3-й етап (1946 р. – 1959 р.): усталення концепції соціального виховання дітей у позашкільних закладах освіти в умовах післявійськової відбудови та початку «хрущовської відлиги» – система позашкільної освіти була повністю відновлена, сформувалася нормативно-правова база позашкільної освіти, були визначені номенклатура позашкільних установ, врегульовані питання штатів та заробітних плат співробітників. Разом з цим, поряд із суттєвими досягненнями, діяльність позашкільних установ в цей час недостатньо враховувала особливості позашкільної освіти, надмірно зближуючись зі школою та шкільними програмами.

Література

1. Балахтар В. В. Педагогічні засади організації дозвілля дітей та підлітків у системі позашкільної освіти в Україні (1960-1991 рр.) [Текст] : автореф. дис. ...

- канд. пед. наук : 13.00.01 / Балахтар Валентина Візиторівна ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2010. – 20 с.
2. Богуславський М.В. XX век российского образования. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 336 с.
  3. Вербицький В. В. Розвиток позашкільної еколого-натуралістичної освіти в Україні (1925-2000 рр.) [Текст] : автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Вербицький Володимир Валентинович ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 48 с.
  4. Возняк А. Б. Формування творчої особистості підлітків у позакласній виховній роботі загальноосвітньої школи (1946-2006 рр.) [Текст] : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Возняк Алла Борисівна ; Дрогобицький держ. педагогічний ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2008. – 20 с.
  5. Галів М. Д. Проблема формування характеру особистості в історії розвитку української педагогічної думки (60-ті роки XIX - 60-ті роки XX ст.): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / М. Д. Галів ; Житомир. держ. ун-т ім. І.Франка. – Житомир, 2007. – 20 с.
  6. Головка С. Г. Наукові засади розвитку творчої пізнавальної діяльності учнів у вітчизняній педагогіці (20-ті - середина 80-х років XX ст.) [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Головка Сергій Георгійович ; Луганський нац. пед. ун-т ім.Т. Шевченка. – Луганськ, 2006. – 194 с.
  7. Гребінь Л. О. Організаційно-педагогічні засади діяльності дитячого будинку в системі освіти України (20-ті – середина 30-х років XX ст.) [Текст]: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Гребінь Лілія Олегівна. – Умань, 2014. – 295 с.
  8. Григоренко В. Л., Рассказова О. І. Професійна підготовка соціальних вихователів в умовах розгортання інклюзивної освіти в Україні: тенденції та суперечності /В. Л. Григоренко, О. І. Рассказова // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. – 2016. – №14. – С. 215-222.
  9. Гуцол А. В. Розвиток системи позашкільних закладів освіти в Луганській і Донецькій областях (1946-1991 рр.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Гуцол Алла Володимирівна ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2010. – 20 с.
  10. Маштакова В. О. Розвиток соціального виховання на Слобожанщині (XIX - поч. XX ст.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Маштакова Вікторія Олександрівна ; ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка». – Луганськ, 2011. – 20 с.
  11. Мкртічян О. А. Організація соціально-педагогічної діяльності в позашкільних закладах України (20-80 рр. XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. А. Мкртічян ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2006. – 209 с.
  12. Новгородський Р. Г. Проблема соціалізації особистості в педагогічній теорії і практиці України в 20-ті роки XX століття [Текст] : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Р. Г. Новгородський ; Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2009. – 20 с.
  13. Цвірова Т. Д. Розвиток позашкільних закладів різних типів в Україні (1920-1941 рр.) : автореферат... канд. пед. наук, спец.: 13.00.01 - загальна педагогіка та історія педагогіки / Цвірова Т. Д. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2004. – 20 с.

14. Штефан Л. А. Становлення та розвиток соціальної педагогіки як науки в Україні (20-90-ті рр. XX ст.) [Текст] : автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Штефан Людмила Андріївна ; Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2003. – 43 с.

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПЕРИОДИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА СОЦИАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ВО ВНЕШКОЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ В УКРАИНЕ (20-е - 50-е гг. XX в.)

В. А. Климчук

В статье автор затрагивает проблему периодизации историко-педагогического процесса в Украине в 20-е – 50-е годы XX века. Проанализированы наработки ученых по изучению затронутой проблематики. Выявлено отсутствие целостного исследования периодизации развития идей социального воспитания детей в деятельности внешкольных учебных заведений в 20-е - 50-е годы XX века в научной литературе. На основе системного подхода автором определены критерии периодизации исследуемого процесса, что позволило выделить и обосновать три этапа развития идей и накопления опыта социального воспитания детей во внешкольных учебных заведениях в Украине в 1920–1959 гг. XX в.

Ключевые слова: социальное воспитание, периодизация, внешкольные учебные заведения, идеологизация, концепция.

HISTORICAL PERIODIZATION OF THE PROCESS OF SOCIAL UPBRINGING OF CHILDREN IN OUT-OF-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE (20s - 50s OF THE XXth CENTURY)

V. A. Klimchuk

In the article the author touches on the problem of the periodization of the historical and pedagogical process in Ukraine in the 20s - 50s of the 20th century. Taking into account the work of scientists and specifics of social upbringing of children in out-of-school educational institutions, we have identified the following criteria for periodization of the investigated process: the state of socio-economic development of Ukrainian society; the analysis of the leading ideas of researchers and scholars on social education and leisure; the availability and content of regulatory documents; the intensity of the formation and development of various institutions and associations for the leisure time of children, as well as the development of the system of institutions for extracurricular education. On the basis of these criteria, we have grounded the stages of social education of children in out-of-school educational institutions in the 20's and 50's of the 20th century.

Key words: Social education, periodization, extracurricular educational institutions, ideologization, concept.

Клімчук Вікторія Анатоліївна – старший викладач кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків, Україна).
E-mail: klimchuk.viktoria@i.ua

Klimchuk Victoria Anatoliivna – Senior Lecturer of the Department of Social Work and Social Pedagogy of Communal Institution «Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council (Kharkiv, Ukraine).
E-mail: klimchuk.viktoria@i.ua.

УДК378.035:172.1

ПОЗААУДИТОРНА РОБОТА З ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

О. Г. Коркішко, Є. В. Палаткін

У статті зазначено, що метою громадянського виховання (у вузькому значенні) в позааудиторній роботі є поглиблення й розширення знань про український народ та Україну, розвиток почуття патріотизму, формування практичних навичок і світоглядних переконань, спрямованих на саморозвиток і розвиток особистості демократичного громадянського суспільства. Доведено, що позааудиторна робота з громадянського виховання сприяє розширенню потреби студентів у політичних, правових, економічних, соціально-психологічних і культурологічних знаннях, спілкуванні, прищепленню практичних навичок взаємодії особи з державою та суспільством, вихованню громадянської свідомості.

***Ключові слова:** громадянське виховання, позааудиторна робота, студент, вищий навчальний заклад.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Стратегія розвитку національної системи виховання в Україні спрямована на формування особистості громадянина-патріота в дошкільних, загальноосвітніх і вищих закладах освіти. Саме громадянське виховання закладає підвалини для формування свідомості нинішніх і майбутніх поколінь, що розглядатимуть державу як запоруку особистісного розвитку на засадах гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, відповідальності, готовності до змін.